

LLEVAMÀ

LLEVAMÀ *m.* (usat sovint en pl.: *llevamans*).

|| 1. Planta de la família de les compostes, del gènere *Calendula*, espècies *Calendula officinalis* i *Calendula arvensis* (Mall., Men.); cast. *flor de muerto*, *hierba del podador*. «Es llevamans són p'es bous, | es margall per ses oveies, | es romaní per ses 'beies | i es lli p'es verderols» (cançó pop. Mall.). No per les roselles fines | o els llevamans color d'or, Salvà Ret. 24. Té les fulles inferiors oblongo-espatulades i les altres acorades, allançades i abraçadores; cabeçoles grosses, grogues; aquenis torts, membranosos, amb lígules de moltes fileres.

|| 2. Planta de l'espècie *Gypsophila hispanica* (Segrià, ap. Masclans Pl. 144).

Fonètica: *levemá* (bal.).

Sinònims: *calèndula*; *galdirons* (*C. arvensis*); *gojats* (*C. officinalis*)

CARD

CARD *m.*

Nom de diverses espècies de plantes del gènere *Carduus* i d'altres gèneres de la família de les compostes, que es caracteritzen per tenir espinosos els burcanys, les fulles i les bràctees de l'involucre; cast. *cardo*. Que sia denejat de cards si n'i ha, Epist. Pere 184. E troba carts per voler cullir flos, Ausiàs March cii. Lo camp del mon té cent cards, Maura Aygof. 44. Ompliu de cards les meves vies, Colom Juven. 177.

|| **1. Card coler** (or., occ.) o **card d'herba** o **card de formatjar** (mall.) o **card formatger** (eiv.): l'espècie *Cynara cardunculus* L.; cast. *cardo lechero*. Hi ha tres classes de card d'herba, que es diferencien pel color dels cabells o pèls que es formen a la corol·la de la flor o carxofa; uns fan aquests cabells blaus, altres color de rosa, i altres blancs; aquests cabells s'empren per fer apendre la llet quan han de fer el formatge. Hi ha altres espècies de cards d'herba que són bons per formatjar, entre els quals és el millor la carxofera pròpiament dita (*Cynara scolymus*), però no s'empra per formatjar perquè la gent s'estima més menjar-se les carxofes.

|| **2. Card blanc** o **card calapater** o **card tromper** o **card de xeremia**: és l'espècie *Galactites tomentosa*, de tronc dret, ramat i angulós, fulles verdes amb taques blanques, pinnades-dividides amb lòbuls espinosos; cabeçoles grosses i solitàries, corol·les purpurines i aquenis llustrosos; es fa per les vores dels camins.

|| **3. Card negre**: és l'espècie *Carlina corymbosa* (Mall.). Té les fulles coriàcies i groguenques, plegades pel llarg, sinuades, dentades i espinoses; cabeçoles en cimes corimboses i corol·les grogues; és molt abundant en els pujols i camins de Mallorca.

|| **4. Card de sang** (Mall.) o **card fuel·l** (Men.): és l'espècie *Carthamus lanatus*; té el tronc dret i molt ramós en la part superior, fulles coriàcies, glanduloses-viscoses amb els nervis molt sortits, dentades i espinoses; cabeçoles solitàries i terminals; corol·les grogues.

|| **5. Card panical** (Cat.) o **card girgoler** (Mall.) o **card corredor**: és l'espècie *Eryngium campestre*, de la família de les umbel·líferes. Té el tronc dret i corimbós, les fulles coriàcies, espinoses; flors blanques en cabeçoles ovals, pedunculades, amb l'involucre de quatre a sis fulloles, linears i espinoses.

|| **6. Card marí**: planta de la família de les umbel·líferes: *Eryngium maritimum* L. (Cat., Mall.); cast. *cardo corredor marino*. Té el tronc dret, les fulles blanquinoses molt coriàcies, dentades i espinoses; les flors blaves en cabeçoles globuloses i molt peciolades; involucre de quatre a set fulloles; fruit escamós i espinós. Abunda en els arenals.

|| **7. Card gallofer** (Cat.) o **card marià** (Cat.) o **card de Maria** (Mall.) o **card bural** (Val.) o **card lleter** (Val.): és l'espècie *Silybum marianum* Gärtn.; cast. *cardo lechero*, *cardo de asno*. Se fa de 80 cm. a 1'40 m.; té el tronc estriat, fulles abraçadores, sinuades-espinoses i tacades de blanc per les dues cares; cabeçoles terminals de flors purpurines.

|| **8. Card vermell** (Cat.) o **card estrellat** (Mall.): és l'espècie *Centaurea calcitrapa*; té el tronc ramosíssim, pelut i escabellat, les fulles pubescents i assentades, i les superiors senzilles i linears; cabeçoles solitàries i terminals; corol·les purpurines o blanques; no té pelussa.

|| **9. Card eriçat** o **card d'eriçó**: és l'espècie *Echinops sphaerocephalus*; cast. *cardienca*, *cardo erizo*. Té el tronc dret i les fulles espinoses i dentades; flors en cabeçola globosa i blavenca; corol·la de cinc lacínies; aquenis allargats i carxofa amb cerres molt curtes.

|| **10. Card d'esca**: és l'espècie *Echinops ritro*, i té també el nom per *panical blau*.

|| **11. Card caderner** o **card de cadenera**: és l'espècie *Carlina acaulis* (Mall.); cast. *carlina*.

|| **12. Card de cabeceta**: és l'espècie *Carlina lanata* L. (Men.); cast. *cardo muelle enano*.

|| **13. Card d'ase:** és l'espècie *Onopordon acanthium* (Mall.); cast. *cardo borriqueño, arrecate*.

|| **14. Card del dimoni:** és l'espècie *Onopordon illyricum* (Mall.). Té el tronc tomentós, dret i ramós, les fulles radicals peciolades i allançades-oblongues, i les del tronc assentades; cabeçoles grosses i solitàries i les escates coriàcies i purpurines; les corol·les morades i glanduloses.

|| **15. Card beneit o card sant:** és l'espècie *Cnicus benedictus* L.; cast. *cardo santo, cardo bendito*. Té el tronc angulós, ramós i llanut, de 3 a 6 dm.; les fulles quasi pinnatífides i espinoses, les inferiors peciolades i les altres abraçadores; cabeçoles terminals, solitàries, i flors grogues. Rentareuli la naffra ab aygua bullida ab euols e cart beneyt, Dieç Menesc. i, 9 vo.

|| **16. Card de moro** (Men.): caderlina.

|| **17.** Hi ha altres denominacions vulgars que designen diferents variants de card, com **card de Déu, card catalina, card d'ungla, card ros**, etc. Amb el nom per **card de la senyora** es designa la carxofera (Manacor).

Refranyes

—«Qui sembra cards, cull espines» (Mall.).

Fonètica: kárt (pir-or., or., occ., val., mall.); kárk (Pont de S., Solsona, Men.).

Etimologia: del llatí **cardūu**, mateix significat.

FONOLLASSA

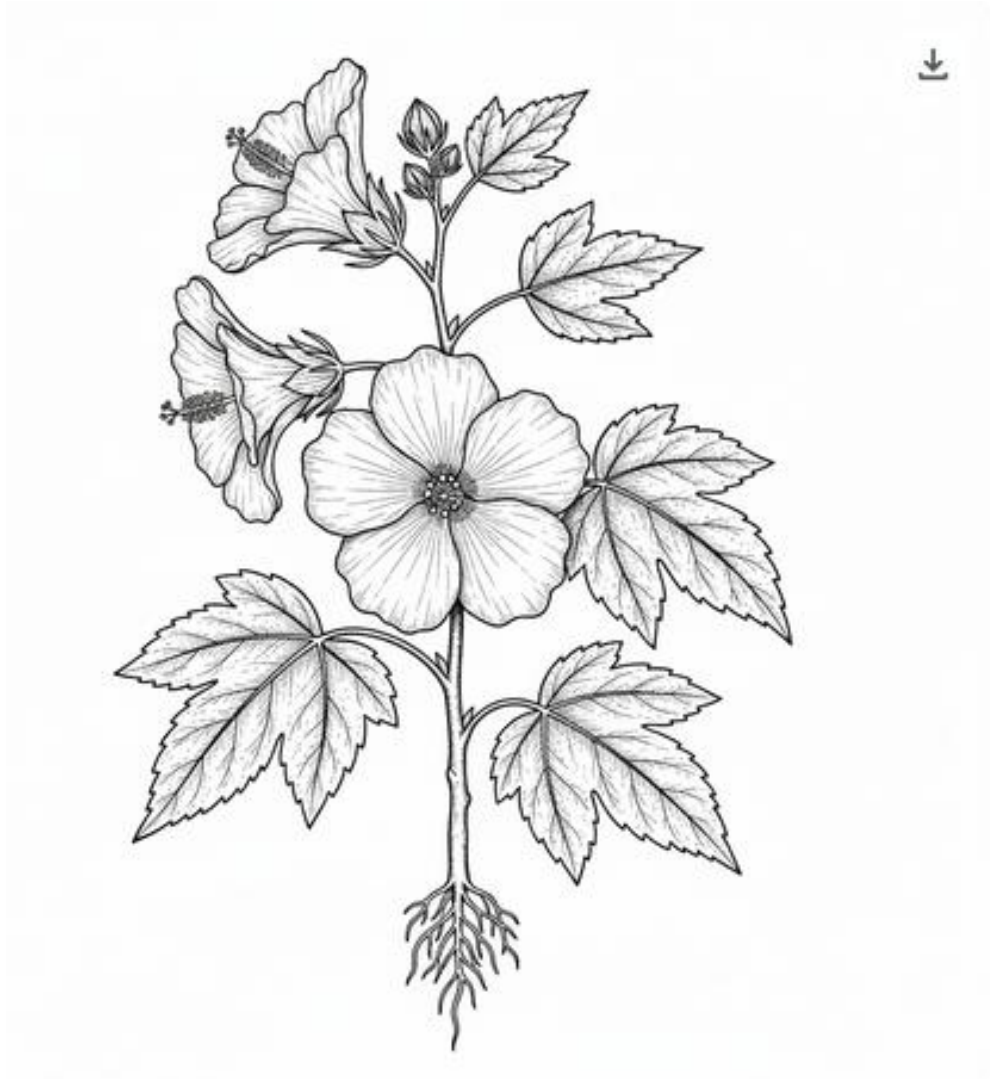
FONOLLASSA f.

|| **a)** Planta umbel·lífera de l'espècie *Conium maculatum*, de tronc robust i dret, fulles blanques, les inferiors llargament peciolades, i flors blanques; és verinosa (Mall.); cast. *cicuta*.—**b)** Planta de la família de les umbel·líferes, espècie *Daucus gummifer* Lamk. (Mall.); cast. *zanahoria*.

Fonètica: fonojásə, fənojásə (mall.).

Etimologia: derivat augmentatiu de *fonoll*.

ROSELLA

|| 1. Flor de la planta papaveràcia *Papaver rhoeas*, i la mateixa planta, que es cria abundant dins els camps de cereals; la flor és de color vermell viu; cast. *amapola*. Rumbejen molt vistoses en los camps les roselles, Llorente Versos 27. Amb espigues y roelles esclaten es sementers, Roq. 15. Les roselles d'una encesor frenètica, Alomar Columna 190. Dijous sant..., el sopar ritual d'aquesta diada, de tota la gent devota, consta solament de sopes i ruelles amanides, Violant SS 49. a) Rosella de corns: planta de l'espècie *Papaver cornutum* (Teixidor Flora 1086).

|| 2. a) **Rosella borda** o **de bosc**: planta ranunculàcia de l'espècie *Anemone nemorosa*, de rizoma prim i carnós, fulles en segments peciolats, i flors blanques, rosades o morades; cast. *anémona de los bosques*.—b) **Rosella marina**: planta papaveràcia de l'espècie *Glaucium luteum*, de tronc robust, fulles gruixudes pinnatipartides, flors grogues i càpsula molt llarga; cast. *adormidera amarilla*.—c) **Rosella d'or**: planta de l'espècie *Drosera rotundifolia*.—d) **Rosella morada**: papaveràcia de l'espècie *Roemeria violacea*, de flors color violat fosc; cast. *amapola morada*.

Locucions:

—**Com una rosella**: comparança aplicada a una cosa molt vermella. De llabis del color de la rosella, Cases A., Poes. 212. S'enrogí com una rosella, Pons Auca 322. Les galtes com la roella, Salvà Poes. 82. La jove... encesa com una roella, Pons Llar 30.

Fonètica: ruzélə (Capcir, Cerdanya, Conflent, Garrotxa, Vallès, Penedès, Camp de Tarr., Men., Eiv.); rozéɛ (Ll.); rozéɫa (Aiguaviva d'Aragó, Maestrat, Morella, Cast., Aín, Moixent, Llanera de Ranes, Vall de Gallinera, Benilloba, Biar, Calp, Guardamar); roséɫa (Val., Torís, Polinyà, Massalavés); rozéɛ (Maella); rozéɫə (Porreres); ruéɫə (Ross., Conflent, Empordà, Solsona, Camp de Tarr., Sóller); ruéɫa (Mequinensa, Tortosa, Amposta, Valljunquera, Pobla de Benifassà); ruéɛ (Trem, Urgellet, Balaguer, Pla d'Urgell, Ll., Cala de l'Ametlla); roéɫə (Mall.); ruβéɫə (Sta. Col. de Q.); ruvéɫə (Maspujols, Montbrió del Camp); rovéɫa (Alcalà de X.); rovéɫə (Mall.); ruyéɫa (Tamarit de la L.); rozyéɫa (Vistabella del M.).

Sinònims: || 2, *ababol*, *capellà*, *gall*, *gallaret*, *gallet*, *gallgallaret*, *paramà*, *quicaraqüic*.

Etimologia: del llatí **rōsēlla**, 'roseta'.

CASCALL

CASCALL *m.*

|| **1.** Planta de la família de les papaveràcies: *Papaver somniferum* (or., occ., val., bal.); cast. *adormidera*. Un feix de cascalls, doc. a. 1409 (Arx. del Patriarca, Val.). Era tota brodada de cascayls, e dehia lo mot: Lo que a altri fa dormir, a mi desperta, Tirant, c. 117. Davant la entrada de aquesta cova ha molts cascalls florits, Alegre Transf. cxlviii. Quants ab cascall | per fer dormir | los fan morir, Spill 9146. El tronc se fa de 40 cm. a un metre d'altària; té les fulles grans, dentades, ondulades; les flors grans, vermelles; les llavors estan dins càpsules rodonesques (*cabeces*) que són narcòtiques i calmants, i d'elles es treu un suc que espessit forma l'opi.

|| **2. a) Cascall cornut o cascall banyut.** planta de la família de les papaveràcies: *Glaucium flavum* Crantz (or., val.); cast. *adormidera amarilla*. També se'n diu *cascall de mar* (Val.).—**b)**

Cascall bord: planta papaveràcia, *Papaver setigerum* (or.); cast. *adormidera*. És molt semblant al cascall comú, però se'n distingeix perquè té les fulles peludes i la càpsula no tan rodona.

Fonètica: kəskál (pir-or., or.); kaskál (occ., val.); kəskáj (Empordà, Bal.).

Etimologia: segons Eguílaz Glos. 366, de l'àrabic **ḥaxḥaxa** que apareix amb el mateix significat de «papaver» en el *Vocabulista* atribuït a Ramon Martí.

LLETSÓ

LLETSÓ (i ses variants *llecsó*, *llicsó*, *lletissó*, *l lensó*). *m.*

|| **1.** Planta de la família de les compostes i del gènere *Sonchus*, principalment el *Sonchus oleraceus*, de tronc fistulós, fulles inferiors oblongues o pinnatífides, les caulinars auriculades, cabeçoles amb corimbes desiguals i terminals, aquenis ruats; es fa abundantment pels camps i vores de camins, i serveix d'aliment al bestiar i als conills; cast. *cerraja*, *lechuguilla*. Prin àloe e acàcia... e sia destemprat ab aygua de lecçons e mès en l'uyl, Alcoati 82. Com l'ensiam de ruques y espinachs o llacsons y cosconilles, Vilanova Obres, ix, 11. Les altres espècies de *Sonchus* porten diferents adjectivacions al nom de *lletsó*: **a) Lletsó petit**, o **de cadenera**, o **de paret**: l'espècie *Sonchus tenerrimus*, de tronc dret i fistulós, fulles blanques, pinnatífides en segments quasi oposats, les caulinars amb el peciol eixamplat, cabeçoles en corimbe; cast. *cerraja tierna*.—**b) Lletsó d'aigua**: l'espècie *Sonchus maritimus* (Tarr.).—**c) Lletsó punxós**: l'espècie *Sonchus asper* (Tarr.).

|| **2. a) Lletsó de foc**: planta de l'espècie *Senecio vulgaris*, de tronc dret, estriat, fistulós i ramós, fulles inferiors peciolades i les altres abraçadores, flors grogues, fulloles de l'involucre amb una taca negra en la punta; es troba a la vorera de camins i camps de Mallorca.—**b) Lletsó d'ase**: planta de l'espècie *Taraxacum officinale*, de fulles runcinades, de lòbuls allançats-triangulars i fulloles de l'involucre reflexes; abunda en les altures dels Pirineus.

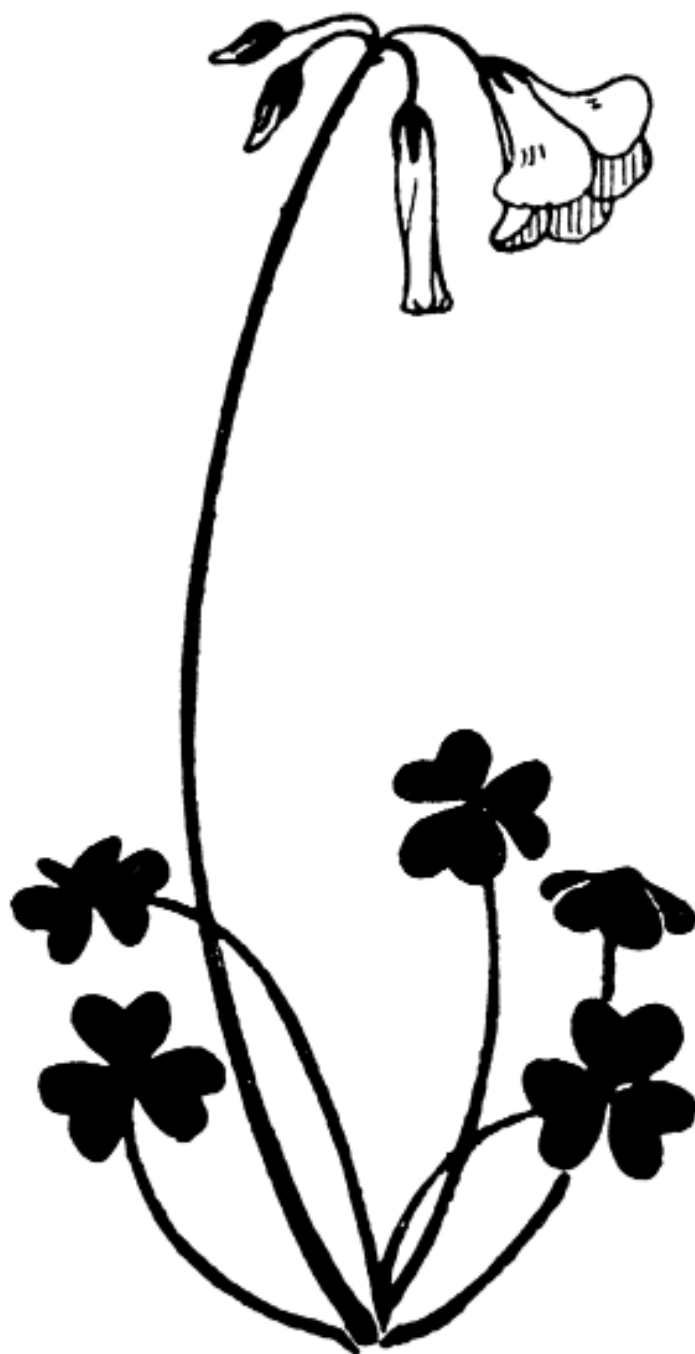
Fonètica: *læksó* (Empordà, Vallès, Penedès, Camp de Tarr.); *lætsó* (Ribagorça); *læksó* (val.); *læksó* (Al.); *lætsó* (Ribera de la Seu, Mall.); *lætsó* (Mall.); *lænsó* (Men.); *lætsíu* (Ribesaltes); *lætsó* (Olot, Viladrau).

Variant ortogràfica antiga: *llapsó* (Llapsons o llecsons: *Sonchus*, Pou Thes. puer. 36).

Etimologia: probablement d'una forma llatina **lactitiōne*, derivada de *lacte* 'llet', com ho fa suposar la forma provençal *laitissoun* i la francesa *laiteron*, noms de la mateixa planta *Sonchus* (cf. Spitzer Lexik. 65).

VINAGRELLA

VINAGRELLA f.

|| 1. Planta de la família de les poligonàcies, *Rumex acetosa* Lin.; cast. *acedera*, *vinagrera*. Lo mateix dia aportaran da Políensa sireras agrelles i fonoll mari, doc. a. 1577 (arx. del col·legi de Lluc). Es perenne; té el tronc dret, senzill, estriat, de 3 a 6 dm.: fulles lanceolades amb les orelletes acuminades i paral·leles al peciol; verticils aproximats en raïms afil·les formant panolla laxa; flor blanca; pedicels articulats; els tèpals exteriors regirats i els interiors drets, membranosos, rodonencs, purpurascents, amb callositat escatosa. Se fa abundantament pels prats, cap a Queralbs, Olot i la Vall d'Aran (Costa Flora 216); a Mallorca, conreada en els horts, se fa pel barranc de Sóller (Barceló Flora 403). Conté abundós bioxalat de potassa (*sal d'agrelles* o *sal de graells*), en virtut del qual l'empren com a refrescant, antiescorbútica i diurètica (Teixidor Flora 597). També l'empren molt com a amaniment, pel seu gust agre.

|| 2. Planta de la família de les oxalídies, *Oxalis corniculata*; cast. *acederilla*, *acetosa*, *pan de cuco*. Es anual o perennant; té l'arrel prima, caulescent; tronc 1-3 dm., prostrato-ascendent; fulles alternes, llargament peciolades, amb petites estípules peciolar; flors grogues, petites, en peduncles axil·lars; pedicels fructífers refractats; sèpals lanceolats; estigmes capitats; càpsula dreta, oblongo-pentagonal, de cares acanalades, pubescent (Flora Cat. 393). Es inodora i de gust molt àcid, conté molt de bioxalat de potassa i té les mateixes aplicacions medicinals que la *Rumex acetosa* (Teixidor Flora 1006). Es fa per muralles, marges i vores de camins, des del litoral als Pirineus (Flora Cat. 394). També es fa a Mallorca, on li donen els noms de *aleluia* i *lujula* (Barceló Flora 92).

|| 3. Planta poligonàcia de l'espècie *Rumex bucephalophorus* (Montseny, La Selva, Maresme, Mall., Men.). A Menorca en diuen més concretament *vinagrella borda*.

Vinagrella: possessió del terme de Llubí (Mall.).

Fonètica: binəɣrélə (or.); vinəɣrélə (bal.).

CORRETJOLA

CORRETJOLA (i ses variants *corritjola* i *corriola*). f.

|| **1.** Planta de la família de les convolvulàcies: *Convolvulus arvensis* L. (Cat., Val., Bal.); cast. *correhuela*. Té el rizoma prim, la tija de 20 a 80 cm., ajaguda, enfiladissa o voluble, les fulles sagitades o hastades, les flors blanques o rosades, amb la corol·la quatre o cinc vegades més llarga que el calze. Es fa per dins els camps sembrats, en els quals fa prou nosa, i és herba molt agradable de menjar pel bestiar. Dix que'l libel·lés és correjola, Medic. part. 57. A tota dolor d'uyls... tres rayus de corregola [sic] cuyllitz en nom de la santa trinitat ab pater noster, penyatz al col ab un drap de li, destroex la màcula, Tres. Pobr. 20. Se li allargava el nas com un tirany de corretxola [sic], Einer Capcigr. 11. Us alçàveu a esbarts pels camps de corritjoles, Colom Juven. 138.

|| **2.** Planta de la família de les poligonàcies, *Polygonum aviculare* L. (Cat., Val., Bal.); cast. *sanguinaria mayor*, correhuela de los caminos.

|| **3.** Planta convolvulàcia, *Convolvulus sepium* L. (Ross., or.); cast. *correhuela mayor*. És molt semblant a la corretjola *C. arvensis*; té les fulles peciolades i les flors de corol·la grossa i blanca. Existeix a Mallorca, on l'anomenen corretjola blanca, i a Menorca, on té el nom per corretjola mascle.

|| **4.** Corretjola de bou o corriola borda: planta de la família de les asclepiadàcies, *Cynanchum acutum* L.; cast. *matacán de España*, *correhuela lechosa*. Té les tiges primes, volubles, que es fan llargues fins a alguns metres; les fulles ovades, i les flors blanques, oloroses, amb el calze quinquepartit, els lòbuls de la corol·la oblongs i la corona estaminal tubulosa.

|| **5.** Corriola de cavall: planta de la família de les dioscoriàcies, *Tamus communis* L. (Mall.); cast. *nueza negra*. Es fa a llocs ombrívols i té les baies grosses, vermelloses, que són bones per a aliment dels porcs.

|| **6.** Planta de la família de les paroniquiàcies, *Corrigiola littoralis* L. (or., men.); cast. *corrigiola de playas*. Té els troncs filiformes i les fulles linears o lanceolades; es fa per llocs humits i arenosos.

|| **7.** Alga formada per un tronc articulat, de color groc-vermell, amb ramificacions de color bru clar; és alga de net i el menjar predilecte de les cabres de mar (Amades-Roig Voc. Pesca).

|| **8.** Bolet comestible del gènere *Cantharellus* (Conflent, Ripollès), anomenat en francès *cantherelle*.

Fonètica: kurəɟóɫə (Conflent, Plana de Vic, Lluçanès, Pla de Bages, Barc., Penedès, Camp de Tarr.); kurəɟóɫəs (Olot, Llofriu); koredɟóɫa (Freginals, Benassal, Cullera); koreɟóɫa (Cast.); koreɫɟóɫa (Val.); koredɟóɫo (Pego); korɪɲɫɟóɫa (Val.); kuridɟóɫə (Sta. Col. de Q., Men.); koridɟóɫəs (Benassal); koriɫɟóɫə (Llucmajor); korióɛ (Ll., Àger); korióɫo (Pobla de S.); korióɫa (Sopeira, Val.); kurióɫəs (Organyà); korióɫəs (Campello); korióɫə (Manacor); kurióɫə (Artà).

Etimologia: del llatí **corrĭgiola**, diminutiu de **corrĭgia**, 'corretja', per la forma llarguera de les tiges de les plantes esmentades, semblant a la d'una corretja.

GINESTA

1. GINESTA (i dial. *genesta* i *ginestra*). f.

|| 1. Arbust de la família de les lleguminoses, espècie *Spartium junceum*, de branques dretes, verdes, estriades i flexibles, fulles petites i flors grogues, grosses, en raïms; cast. *retama*, *hiniesta*. Desijants que lurs cabells negres sien semblants a fils d'aur, moltes vegades ab sofre... mares de vin grech e de genesta... converteixen aquells en la color que desigen, Metge Somni iii. Un poc de çafrà perque haya color de genesta, Robert Coch 23 vo. Ramades té que viuen de romaní i ginesta, Canigó vi. a) Antigament, teixit de fibra de la dita planta, que servia especialment per a fer

estovalles. Una toualla prima de genesta blanca, doc. a. 1436 (Miret Templers 570).
Dues stovalles de genesta primes, Inv. Grau a. 1489. Tovalles de fil amples de ginesta,
Tar. preus 17.

|| **2.** Planta lleguminosa de diferents espècies del gènere *Genista*, principalment la *Genista hispanica* i la *G. candicans*; cast. *hiniesta*. **a) *Ginesta rampanta*:** lleguminosa de l'espècie *Genista pilosa*.

|| **3. a) *Ginesta blanca* o *Ginesta de bolles vermelles*:** planta santalàcia de l'espècie *Osyris alba*, que és un arbust verd, molt ramificat, de fulles linears lanceolades, verdes, coriàcies, de flors groguenques i fruit globulós vermell de la grandària d'un pèsol; cast. *retama blanca*, *guardalobo*.—**b) *Ginesta borda*:** planta lleguminosa de l'espècie *Sarothamnus scoparius*, anomenat també ginesta d'escombres; cast. *hiniesta de escobar*.—**c) *Ginesta borda*:** planta efedràcia de l'espècie *Ephedra fragilis*, arbust sense fulles, de rames oposades i verticil·lades molt trencadisses i que es separen fàcilment del tronc, flors femelles sèssils i fruit vermell cilíndric i solcat (Mall.).

Fonètica: zínéstə, zínestrə (or., bal.); zínéstə (pir-or., Manresa); d̥zínéstə (Ll.); t̥fínéstə (Val.); t̥fínéstra (Sopeira, Vall de Barravés).

Etimologia: del llatí vulgar **genēsta**, var. de **genista**, mateix significat.

ARITJA

ARITJA f.

Planta de la família de les asparaginies-esmilàcies: *Smilax aspera* L. (Mall., Men.); cast. *zarzaparrilla*. Té el tronc llenyós, espinós i flexuós; les fulles coriàcies persistents, acorades, lanceolades, lluent, espinoses pel marge i nervi dorsal; flors verdoses, fasciculades de cinc a deu; fruit globulós, vermell. Hi ha la varietat *balearica* Wilk., que és ramosíssima (Barceló Flora 443). Y ab pedres per coxins | y aritges y escorpins, | tal descansava, Oliver Obres, i, 251.

Fonètica: ə́ɾiɟə (Mall., Ciutadella); ə́ɾiɟɛ (Maó).

Sinònims: *arínjol*, *arítjol*, *eura del diable*.

Etimologia: incerta. Forteza Gram. 41 considera que procedeix del llatí **aridīca*, derivat de *arīda*, 'seca'; però sembla poc probable aquest origen.

FONOLL

FONOLL (o **FENOLL**) *m.*

|| **1.** Planta umbel·lífera de l'espècie *Foeniculum officinale*, que es fa fins a 1'50 m. d'alçada, té el tronc dret, estriat i ramós, les fulles molt dividides en lacínies nombroses, filiformes i llargues; umbel·les de 15 a 20 radis sense involucre, flors grogues i fruit oblong; és planta aromàtica, freqüent en els camps i vinyets (pir-or., or., occ., val., bal.); cast. *hinojo*. Sia-li donada aquesta ajuda feta de segó, malues e fenoll,

Alcanyís Reg. pest. 20. Que úsia sovint del such del fonoll, Agustí Secr. 11. Els papallons revolten entre els fonolls del cementeri, Bertrana Herois 7.

|| **2.** Nom genèric de diferents plantes que es distingeixen pels següents noms específics: **a) Fonoll marí:** l'espècie *Crithmum maritimum*, de tronc gruixut, flexuós, de 10 a 30 cm., fulles carneses amb segments linears-allançats, flors blanques verdoses en umbel·les de 15 a 20 radis angulosos; és aromàtica i abunda per totes les voreres de mar (or., val., bal.); cast. *hinojo marino*. Altra ampolla ab una liura mija de fonoll marí, doc. a. 1409 (Arx. Gral. R. Val.). Poden conduyr fonolls, fonolls marins, espàrechs, Agustí Secr. 133.—**b) Fonoll marí:** l'espècie *Inula crithmoides*, de fulles carneses, verdes, lineals, i flors grogues o vermelloses; es fa a maresmes i llocs salobrenchs; cast. *romero marino*.—**c) Fonoll pudent:** l'espècie *Anethum graveolens*; cast. *eneldo*.—**d) Fonoll de bou:** l'espècie *Conium maculatum*; cast. *cicuta*, *perejil lobuno*.—**e) Fonoll de la Reina:** el *Mesembryanthemum tenuifolium*, de fulles primes i volubles, que es conra en els jardins (Mall.).—**f) Fonoll de prat:** l'espècie *Carum carvi*, de 30 a 60 cm. d'alçada, de fulles bipinnades, dividides, umbel·les de vuit a setze radis desiguals, flors blanques (Cat., Val.); cast. *alcaravea*.—**g) Fonoll d'aigua:** l'espècie *Phellandrium aquaticum* (Val.).—**h) Fonoll d'ovella:** planta de 40 a 60 cm. d'alçada, de fulles semblants a les del fonoll comú, flor com un confitet, i d'aplicacions medicinals (Mall.).—**i) Fonoll grec:** fenigrec (Men.). Vintiuna mota | de fonoí grec, codolada menorquina (ap. Camps Folkl. i, 174).

Refrany:

—«Fonoll i ruda, fan sa vista aguda» (Men.).

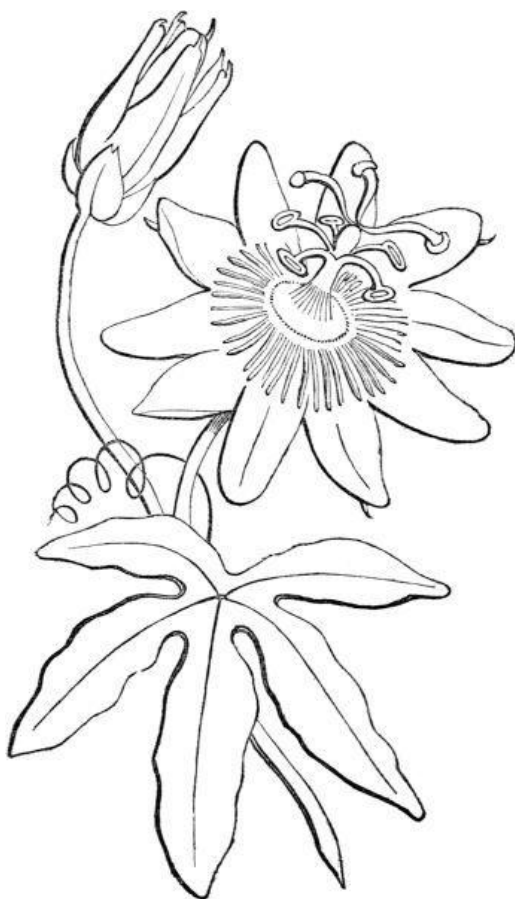
Fonètica: funóλ (Puigcerdá, Prats de Molló, Campmany, Martinet, Berga, Manresa, Granollers, Barc., Tarr., Valls); funój (Ribes, Ripoll, Olot, Pobla de L., Bagà, Camprodon, Blanes, St. Feliu de G., Sóller, Men.); fonój (Mall.); fənóλ (Rosselló, Capcir); fenóλ (occ., val.); fanóλ (alg.); fənój (Blanes, Mall.); funúλ (Montlluís); funéλ (Cadaqués); funéj (Cadaqués, Torroella de M., Figueres, Palafrugell, Llofriu, St. Feliu de G.).

Variants formals: *fonell* (dialectal empordanès; és curiós d'observar que a l'Empordà hi ha gent que distingeix entre *fonoll*, que és el fonoll comú, i *fonell marí* o *Crithmum maritimum*).

Variants ortogràfiques antigues: *fenoyl* (Nudr. cura ocells 12); *fenoyll* (Cauliach Coll., ll. vii, d. 1a, c. 8); *fanoll* (Flos medic. 169); *fanol* (Flos medic. 245).

Etimologia: del llatí **fenŭcŭlu**, mat. sign. || 1. La forma dialectal *fonell* ve del llatí *fenŭcŭlu*.

PASSIONERA

PASSIONERA o PASSIONÀRIA f.

|| 1. Planta de la família de les passifloràcies, espècie *Passiflora caerulea*, de tronc sarmentosos i filaners, flors formades per diverses fileres de filaments disposats en corona, i òrgans sexuals disposats de tal manera que imiten la forma dels claus i instruments de la passió de Jesucrist; cast. *pasionaria*, *granadilla*, *murucuya*. Les passioneres expandeixen l'emblema messiànic com miracle vivent, Alomar Columna 189.

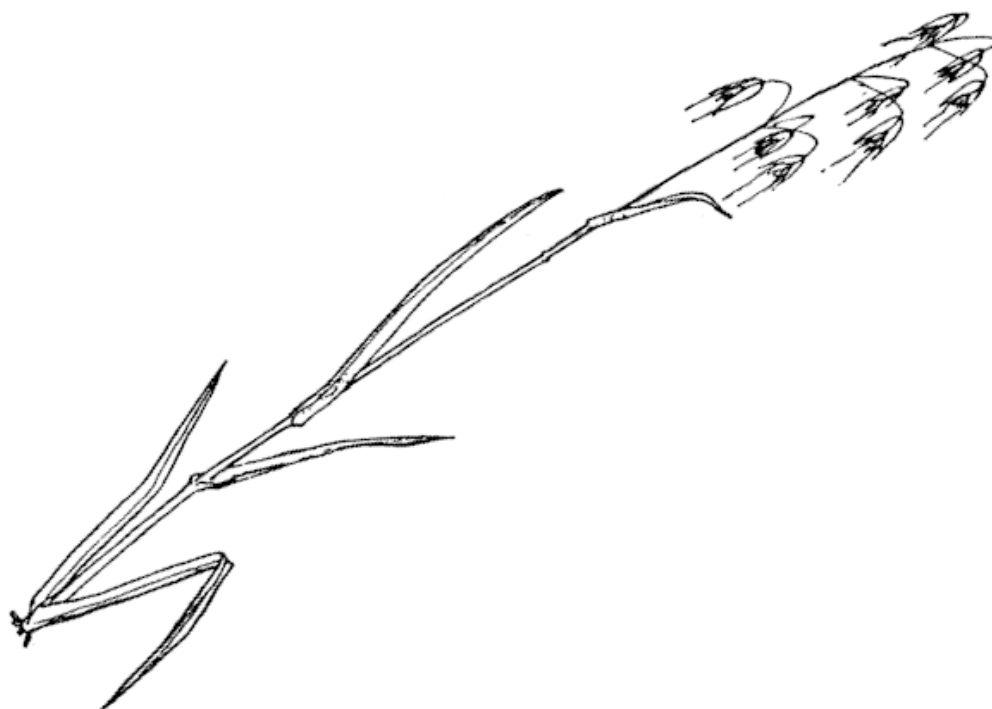
|| 2. **Passionera de mar**: radiat de l'espècie *Actinia viridis*, anomenat també *flor de mar*. Passionera del mar, | digue'm què et dona la sal, Bonet Coral 31.

Fonètica: pèsiunérə, pèsiunàrie (Barc.); pasionéra, pasionària (Val.); pèsionérə, pèsionàrie (Palma).

Sinònim: || 1, *herba de la passió*.

Etimologia: derivat de *passió*.

CUGULA

CUGULA (dialectalment també *cogula* i *cúgula*). *f.*

|| 1. Planta gramínia de dues espècies, *Avena fatua* i *Avena sterilis*, que és semblant a l'ordi i altres cereals i que creix enmig d'aquests i perjudica molt els sembrats (Cat., Val., Bal.); cast. *cizaña*, *avena loca*. Tres coses fan leig pa: cugula e mela e flaquera pacera, Llibre de tres, n.o 72. Com la cogula, | e com la mula | que fills no sembra, | la xorca fembra | és reputada, Spill 6271. La terra... mester és sovint... cauar-la, regar-la y estar-li damunt, que l'erm hi cugula ne vagen a fora, Proc. Olives 1168. Quant lo bon gra de forment és acompanyat ab gra de vesa, cugula, y de altres grans de altres herbas nodribles, Agustí Secr. 81.

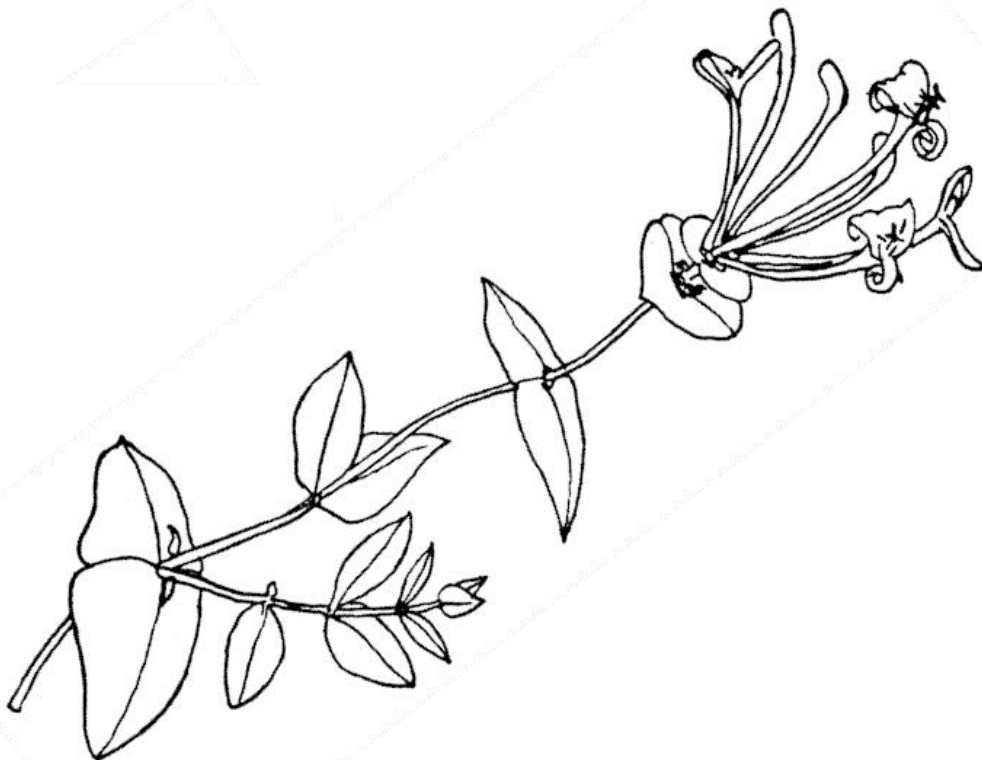
Locucions

—*Tastar la cugula*: escalivar-se, experimentar les males conseqüències d'una cosa (Maestrat); cast. *escarmentar*.

Fonètica: kuyúle (pir-or., or., mall., men.); kuyúle (Ll., Falset); koyúle (Gandesa); koyúla (Tortosa, Morella); kaúla (Val., Xàtiva, Benissa); kaúlo (Pego); kúyule (Sta. Col. de Q., Vimbodí, Eiv.).

Etimologia: del llatí **cuculla**, 'capulla'.

MARE-SELVA

MARE-SELVA f.

Planta caprifoliàcia de l'espècie *Lonicera implexa*, més coneguda amb el nom de *lligabosc*; cast. *madreselva*. **a)** usat poèticament com a nom propi de personatge mitològic: Sé de cert que Artemisa plorà com yo, emperò plorant vencé, e la Mareselva, aduersària sua, morí de dol en lo carçre, Curial, iii, 70.

Sinòn.: *lligabosc*, *xuclamel*, *didalets de la Mare de Déu*, *rotaboc*, *gallaret*.

SAFRÀ BORD

SAFRÀ BORD m.

- || 1. Nom d'algunes plantes del gènere *Crocus*, sobretot les espècies *Crocus vernus* (anomenada també *safrà de muntanya*), cast. *azafrán silvestre*, i *Crocus nudiflorus*, cast. *azafrán loco*; són molt semblants al safrà comú, però tenen els bulbs més petits.
- || 2. Planta de la família de les compostes, de l'espècie *Carthamus tinctorius*, herbàcia d'arrel fibrosa, tronc dret estriat, fulles assentades, ovato-lanceolades, i flors de color de safrà; cast. *alazor*. També s'anomena *safrà romí* i *safranó*, i antigament es deia *alasfor*.
- || 3. Planta colquicàcia de l'espècie *Merendera filifolia*, de bulb petit vestit de túniques negreses, fulles subfiliformes i flors rosades o blanques, càpsula ovoide i llavors globuloses (Mall.).
- || 4. Planta colquicàcia de l'espècie *Colchicum autumnale*, d'arrel bulbosa, fulles ampleament lanceolades, flors rosades o lila, càpsula transovoide i llavors globuloses (Val.); cast. *cólquico*.
- || 5. Nom d'algunes espècies dels gèneres *Cirsium* i *Centaurea*, segons Fabra Dicc. Gen.

FLORAVIA

FLORAVIA f.

|| 1. Planta de la família de les compostes, espècie *Centaurea calcitrapa* (Cat., Bal.); cast. *cardo estrellado*. Una abella tota enfeinada en traure mel d'una espinosa floravia, Verdaguer Rond. 8.

|| 2. Planta de la família de les compostes, espècie *Xanthium spinosum*, molt perjudicial als sembrats (Cat.); cast. *cachurrera menor*, *cadillos*, *pegotes*.

Fonètica: flɔrəβiə (or.); flɔrəβiɛ (occ.); flɔrəviə (mall., men.).

Variant formal: *voravia*.

Sinònims:— || 1, *card estrellat*;— || 2, *rialles espinoses*.

CANYAFERLA

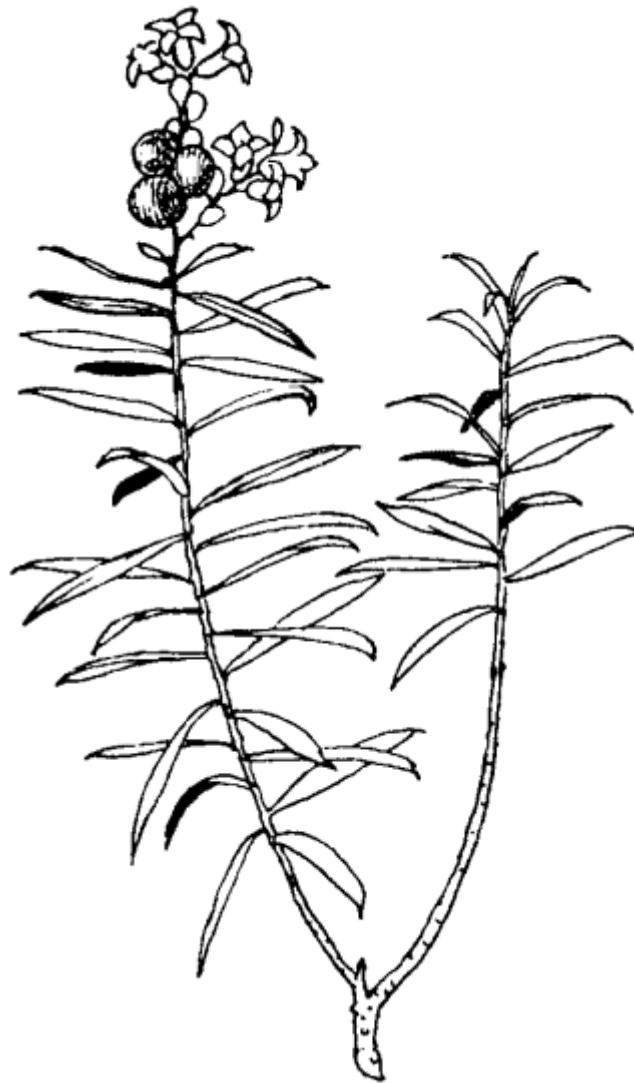
CANYAFERLA f.

Planta de la família de les umbel·líferes: *Ferula communis* L.; cast. *cañaheja*. Florint en vos pus vert que canyaferla, Corella Obres 156. Puix que dels vells lo vell bordo es canyaferla, Somni J. Joan 2916.

Fonètica: kaɲəfɛrlə (or.); kaɲəfɛɫə (mall., eiv.); kaɲəfɛɫərə (Men.).

Etimologia: del llatí **canna ferūla**, mat. sign.

BALADRE

|| 1. Planta de la família de les apocínies: *Nerium oleander* L. (Cat., Val., Bal.); cast. *adelfa*. Es un arbust que té les fulles lanceolades i les flors vermelloses o blanques, i és molt verinós. Demanaren a un saui: ¿què dius de fombres? Dix: axí són com baladra, que ha bella la fulla e la flor, e si hom ne menge auciuolo, Jahuda Dits, c. 30. Qui pres l'aladre | mira 'l baladre | restat darrere, Spill 12434. Prin de les ffulles del baladre que sien ffresques, Flos medic. 50. A l'entorn de les soques dels baladres, Alomar Columna 188.

|| 2. Planta de la família de les liliàcies: *Veratrum album* L. (Ross., Olot, Berga, Montblanc); cast. *heléboro blanco*, *vedegambre*. Se fa de devers un metre d'alçada; té les fulles oblongues, que arriben a tenir 30 cm. de llarg; les flors són blanquinoses o verdosenques.

|| 3. Planta de la família de les ranunculàcies: *Helleborus viridis* L. (Cat.); cast. *heléboro* verde.

|| 4. Planta de la família de les ranunculàcies: *Helleborus foetidus* L. (Cat.); cast. *heléboro fétido*.

|| 5. Planta de la família de les umbel·líferes: *Thapsia villosa* L. (Segarra); cast. *candileja*, *zumillo*. Se fa de devers un metre d'altària; té les fulles velloses per damunt.

|| 6. Planta de la família de les dafnàcies: *Daphne gnidium* L. (Men.); cast. *torvisco*. Té les fulles coriàcies, primes, anuals; les flors en raïms nus, ramificats; el fruit és vermell.

|| 7. Lleguminosa de l'espècie *Dorycnium suffruticosum* (Almatret), més coneguda per *botja d'escombres*.

|| 8. Umbel·lífera de l'espècie *Bupleurum fruticosum* (Tivissa).

|| 9. Umbel·lífera de l'espècie *Thapsia villosa* (Segarra, ap. Costa Flora).

|| 10. Planta papilionàcia de l'espècie *Genista linifolia*, segons Fabra Dicc. Gen.

|| 11. **Baladre bord**: planta de la família de les caprifoliàcies: *Lonicera implexa* L. (Tarr.).

|| 12. **Baladre petit**: planta de la família de les dafnàcies: *Daphne laureola* L. (Cat.); cast. adelfilla.

Fonètica: bəłáðrə (pir-or., or., bal.); bałáðre (occ., val.).

Sinònims:— || 1: *adelfa*;— || 2: *peu de llop*;— || 3: *ballestera*, *marxívols*;— || 4: *marxívols*, *palònia blanca*, *palònia borda*;— || 5: *croca*, *fonollassa groga*; *herba santa*;— || 6: *matapoll*;— || 11: *lligabosc*, *gavarrera*, *mamellera*, *mareselva*, *xuclamel*;— || 12: *lloreret*, *olivereta*.

Etimologia: del llatí **verātrum**, mateix significat || || 1, 2.

ARGILAGA

ARGELAGA o ARGILAGA f.

Planta lleguminosa i molt espinosa. Tot l'aparell | es ginjoler, | garauller | e gavarrera, | de romaguera | e de argilaga, Spill 8475. Com haguessen aplagades moltes rames e romagueres e argilagues, Genebreda Cons. 63. Te du flors tot herbey, tota rama, | fins el betzer y l'argelaga adusta, Costa Hor. 73. S'anomenen *argelaga* aquestes espècies de plantes:

|| **1.** La *Calycotome spinosa* L.; cast. *aliaga*, *aulaga negra*, *erguen*, *retama espinosa*. Arbust de branques acanalades, espinescents a la punta; les fulles són caduques, trifoliades; les flors són grogues, laterals, solitàries o en feix de dues a quatre; el llegum és negre, lluent i aplanat. A Catalunya es troba en els paratges àrids i arenosos, i és comuna en els boscs i torrents del litoral, Vallès, Empordà, etc. (Flora Cat. ii, 34); a les Balears es fa molt pels llocs muntanyosos i per les garrigues. A Tarragona i al Vallès en diuen *argilaga marina*.

|| **2.** L'*Ulex europaeus* L.; cast. *aliaga*, *aulaga*, *tojo*. És un arbust que es fa d'un a dos metres d'alçada, verd cendrós, de tronc dret, pilós, molt ramificat, amb espines llargues i fortes; les fulles lanceolades-linears; les flors són grans, solitàries o geminades, de calze pilós amb nervis prominents; el llegum és molt pilós i més llarg que el calze (Flora Cat. ii, 31). Es fa per llocs estèrils i arenosos, a Catalunya i al País Valencià.

|| **3.** La *Genista scorpius* DC (Vallès, Ll.); cast. *aliaga*. És un arbust que es fa alt de cinc a vuit pams, de tronc dret, molt ramificat i espinós, de branques estriades, glabres, amb moltes espines fortes; les fulles són unifoliades, lanceolades, breument peciolades; les estípules espinescents, flors ordinàriament geminades en fascicles axil·lars pauciflors sobre les branques espinoses formant llargs raïms; el llegum és lineal, comprimit, lanceolat, ascendent, glabre i polisperm (Flora Cat. ii, 41; Costa Fl. 54). Es fa pels erms, marges i llocs calisso-argilosos àrids, per bona part de Catalunya.

|| **4.** L'*Ulex parviflorus* Pourr. (Gibert, Fl. Tarr. 19); cast. *aulaga morisca*.

|| **5. a)** A Tortosa la gent distingeix l'*argilaga vera* i l'*argilaga borda*.—**b)** A Mallorca distingeixen l'*argelaga blanca*, la *gropa* i la *negra*, fixant-se en la diferència de color de les flors.

Locucions: —**a)** **Esser una argelaga o tenir més punxes que una argilaga, o esser amorós (o pacífic) com una argelaga:** tenir el geni molt aspre (Cat.). «És tan agradosa com una argelaga»: ho diuen d'una dona de mal gènit (Borén).—**b)** «Això em dóna tant de gust (o «me fas tanta gràcia») com si em passessis una argelaga per l'esquena»: ho diuen per expressar desgrat (Calaf).—**c)** **Esser pitjor que caure dintre d'una argelaga:** esser molt mal (Ripoll).

Cultura popular: —**a)** L'argelaga s'empra principalment com a combustible; amb una argelaga encesa socarren el porc mort, per pelar-lo (Trem, Calaf).—**b)** L'argelaga es diu també *genesta del dimoni* (Llofriu), perquè hi ha aquesta llegenda: El dimoni, com va veure que Déu havia feta la preciosa i daurada ginesta, volgué fer-ne d'igual, i li sortiren les flors semblants a les de la ginesta, petites i sense olor, i la planta plena de punxes; això va ser l'argelaga.

Fonètica: ərʒəláɣə (Puigcerdà, Gir., Llofriu, Sant Feliu de G., Centelles, Barc., Lluçmajor, Migjorn-Gran, Eivissa); ərʒəláɣe (Pobla de L., Torelló, Sta. Col. de Q.); ardʒəláɣe (Ll., Trem, Fraga, Artesa); ardʒəláɣa (Perles, Pobla de S.); ərʒəláɣə

(Manacor); ərziláyə (Penedès, Vendrell); ərɟziláyə (Tarragona); arziláyɛ (Falset); arɟziláyə (Tortosa, Morella, Benassal, Castelló, Alcoi); artʃiláyə (Val.); aɲɟiláyə (Benilloba); aɲɟeláyə (Ador, Pego).

Sinònims: || 1, *bàlec, gatosa blanca, gatosa marina*;— || 3, *garrover del diable*.— || 4, *gatosa*.

Etimologia: de l'àrab espanyol arjilāqa, mat. sign., que es troba documentat en un manuscrit del *Mosta'ini* segons Dozy Gloss. 372, i que és adaptació d'un mot pre-romà (ibèric? basc?) que devia esser ***aielaga** o ***agelaga**, segons que ha raonat eruditament Corominas DECast, i, 329-331.

ALBÓ

ALBÓ *m.*

|| 1. Espiga verda de la porrassa (Pagesia de Mall., Men.); cast. *gamón*. Un roquissar travessa ple d'aubons, Aguiló Poes. 212. Carolines amb les soques blaves | Idolcíssims albons pàl·lids d'argent, Sagarra Caçador 232. Un vitrac s'engronsava sobre un albó, Galmés Flor 139.

|| 2. Espiga de la porrassa, sia verda, sia seca (Palma de Mallorca).

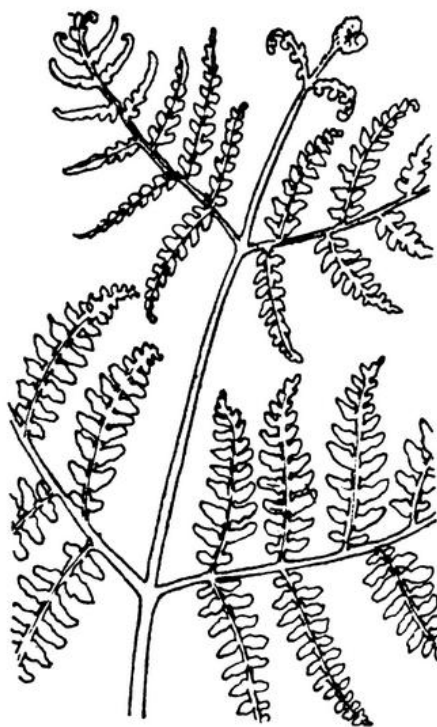
Refrans

—«Any d'albons, any d'orons» (Mall.); «Any d'albons, any de cavallons» (Mall.); «Any que granen ets aubons, grana es blat» (Men.).

Fonètica: əwβó (or., bal.).

Etimologia: del llatí **albiciōne*, mateix significat (de *albucium*, convertit en *albicum* per canvi de sufix). La forma intermèdia entre **albiciōne* i *albó* és la variant *albeó*, documentada en català antic.

FALGUERA

FALGUERA f.

Planta de diferents espècies i gèneres de la família de les polipodiàcies, i principalment: **a)** L'espècie *Pteris aquilina*, de rizoma llarg i ramós amb frondes coriàcies de mig a dos metres de llargària, tripinnatisectes, de peciol llarg i gruixut; cast. *helecho*. Dix que la falguera és cosa provada, Medic. Part. 64. Cendra de rayu de falgera estreyn la sanc e sane les nafres, Tres. Pobr. 28. Un viarany que es clou entre falgueres, Atlàntida introd.—**b)** L'espècie *Polypodium Phegopteris*, de frondes bi- o tripinnatisectes amb els segments ciliats i pilosos; cast. *helecho*.—**c)** **Falguera femella**: l'espècie *Athyrium Filix femina*; cast. *helecho hembra*.—**d)** **Falguera mascle**: l'espècie *Dryopteris Filix mas*, de frondes bipinnades oblongo-lanceolades; cast. *helecho macho*.

Cultura popular. —Hi ha la creença popular que la falguera floreix, grana i tira la llavor a mitjanit del dia de Sant Joan, i per això es considera impossible de trobar llavor d'aquesta planta. Una cançó mallorquina diu: «La falguera n'és un abre | que ne té propiedat: | en una nit i un dia | n'ha florit i n'ha granat». A l'Empordà diuen que per obtenir llavor de falguera cal posar, en la nit de Sant Joan, nou plecs de llençol o d'altra peça de roba davall la planta; a mitjanit, llança la llavor, que té tal força de penetració que travessa els vuit plecs de damunt, i roman aturada en el qui fa nou. La gent atribueix a la llavor de falguera virtuts meravelloses. A Mallorca hi ha qui creu que si es pot agafar algun gra de falguera dins un canonet de plata en punt de la mitjanit del dia de Sant Joan, cada gra es converteix en un dimoni boiet que està al servei i disposició del qui l'ha agafat (cfr. Alcover Rond. v).

Fonètica: fəlgérra (pir-or., or., bal.); fəlgérra, fəlgérra (occ.); falayérra (val.).

Etimologia: del llatí *filicaria*, derivat de *filix*, mat. sign.

OLIVARDA

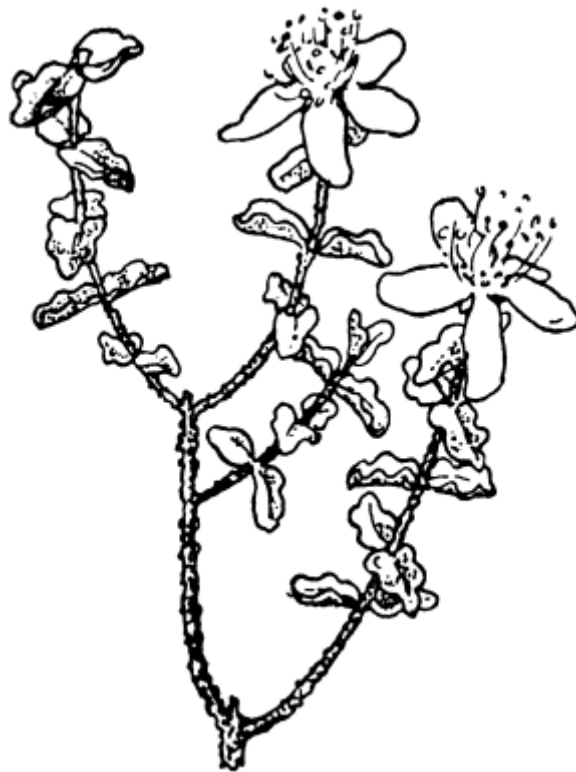
OLIVARDA f.

|| 1. Planta de la família de les compostes, espècie *Cupularia viscosa*, de tronc llenyós a la base, fulles al·ternes allançades, asserrades i un poc acorades, cabeçoles en raïm piramidal, flors grogues; cast. *olivarda*, *pulguera valenciana*. La olyvarda és herba que refresca, Medic. Part. 70. Aiustat-hi suc de politarie, ço és oliuarda, Tres. Pobr. 25. Prin de les olivardes e del lor, Flos medic. 67.

Fonètica: uliþárðə (or.); oliþárðə (Val.); olivárðə (Cast., Al.); olivárðə (mall.); ulivárðə (men.).

Etimologia: derivat de *oliva* amb el sufix *-ard* indicador d'aproximació qualitativa (de color, de forma, etc.).

ESTEPA

ESTEPA f.

|| 1. Planta de diferents espècies de la família de les cistàcies i del gènere *Cistus*. Les estepes treuen flor, Vilanova Obres, iv, 210. S'oguer s'entretén an es plans d'estepes més que an es turons de càrritx, Aurora, 267. Les espècies principals del nostre país són: **a)** El *Cistus creticus* i *Cistus laurifolius*, de flors blanques; cast. *jara*, *estepa*; i el *Cistus crispus*, de flors purpurines, cast. *jara rizada*, *jaguarzo crespo*.—**b)** **Estepa blanca** (Cat., Val., Bal.), anomenada també estepa d'escurar (Mall.): el *Cistus albidus*, de flors rosades; cast. *jarilla*, *estepa blanca*. S'empra per a escurar els plats. Preneu estepa blanca e romaní e meteu-ho en una caldera, Dieç Menesc. i, 13. Els tafoners... se renten el cap, els brassos y els peus... amb estepa blanca que un d'ells de bon matí és anat a collir, Rosselló Many. 29.—**c)** **Estepa negra** o **estepa borrera**: el *Cistus salviaefolius*, d'olor balsàmica, fulles peciolades i de color grisenc; flors blanques; cast. *cisto hembra*, *tomillo blanco*.—**d)** **Estepa negra** (Cat., Val.), **estepa borrera** (Cat.), **estepa mosquera** (Rosselló), **estepa llimonenca** (Mall.), **estepa morisca** (Mall.): el *Cistus Monspeliensis*, arbust de tronc dret i branques roges i viscoses, com les fulles, que són linears i assentades, i té les flors blanques amb ungla groga; cast. *jaguarzo*

negro. Prin los capcellons tendres de la estepa negra, Flos medic. 67.—**e) Estepa negra**: l'espècie *Cistus ladaniferus*, de flors blanques o tacades de porpra sobre l'ungla, fulles sentades, lanceolades, uninerves (Flora Cat. i, 197); cast. *ládano*, *ledo*, *estepa negra*.—**f) Estepa rosada**: el *Cistus roseus*, que té la flor color de rosa (Cat., Val.); cast. *jara de flor rosada*.—**g) Estepa groguisca**: el *Cistus flavescens*, que té les flors grogues amb una taca negra en cada pètal. (Cavanilles Observ. ii, 332).—**h) Estepa llisa**: el *Cistus laevis*, cast. *jara lampiña* (Cavanilles ibid.).—**i) Estepa matagall**: el *Cistus libanotis*; cast. *jara con hojas de romero* (Cavanilles ibid. 331).
 || **2. Estepa blenera**: planta labiada, de l'espècie *Phlomis italica* Smith (Mall.). És molt ramosa, de fulles gruixudes, peciolades, allançades i truncades; verticils de vuit a deu flors de corol·la vellosa, rosada-purpurina i més llarga que el calze.
 || **3. Estepa-Joana**: planta de la família de les hipericínies, espècie *Hypericum balearicum* (Mall., Men.). Té les fulles sentades, ovals, obtuses; les flors grogues, solitàries i terminals; el fruit en capsula glandulosa. (Cf. Barceló Flora 86). Bell aubó de la tija galana, | estepa-Joana, | ciprell, romaní, Salvà Ret. 94.

Variant formal: *estèpera*.

Fonètica: æstépə (pir-or., or., Maó); estépe (Ll.); estépa (València); æstépə (Mallorca, Ciutadella); æstépərə (Ciutadella); æstépərə (Maó).

Etimologia: d'una forma romànica ***stippa**, 'planta del gènere *Cistus*', que té representants en el cast. *estepa*, gallec *estepa*, port. *estêva*, i que probablement es pot relacionar amb l'it. *stipa* 'arbusts' i amb el llatí **stipare** 'amuntegar' (cf. Joh. Hubschmid en «Museum Helveticum», vii, 222).

CLAVELL DE MORO

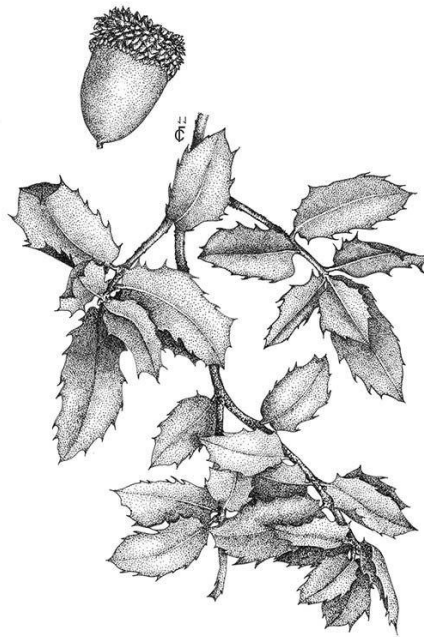
CLAVELL DE MORO *m.*

Flor i planta de diferents espècies del gènere *Dianthus*, de la família de les cariofil·làcies; cast. *clavel*. Roses e flors, | clavells, gesmir | hi creus collir, Spill 12343. Una clavellina encesa de clavells, Verdaguer Flors 39. **a)** L'espècie *Dianthus caryophyllus* L.; cast. *clavel común*. La planta es fa de 20 a 60 cm. d'altària, i les seves flors són de diverses colors i molt apreciades per llur perfum i vistositat. S'anomenen *clavells de sabater* els que són blancs esquitxats de vermell fosc; *clavells de la bandera espanyola* són els de color vermell i groc.

—**a)** **Clavell de paper** o **clavell de moro**: capítol de la planta tubíflora *Zinnia elegans* Jacq., cultivada en jardineria; cast. *rascamoño*. —**e)** **Clavells d'agost**, o **clavells de moro**, o **clavells de mort**, o **clavells d'Indi**: herba olorosa de la família de les compostes, espècie *Tagetes erecta*, procedent de Mèxic i cultivada en jardineria; cast. *clavelón*.

Etimologia: del llatí *clāvēllu, dim. de *clāvu*, mateix significat

COSCOLL

COSCOLL *m.*

|| 1. Arbust de la família de les quercínies: *Quercus coccifera* (Ross., Conflent, Vallès, Conca de Tremp, Urgell, Segarra, Camp de Tarr., Maestr., Val., Mall., Eiv.); cast. *coscoja*, *carrasca*. És tortuós, molt ramós, amb fulles petites, espinoses, dentades i llises per les dues cares; fa aglans ovals petits i de cúpula quasi essentada i plena d'escates obertes. La dida n'arrega un gran foch | de coscolls y de semia, Mi à Rom. 39. Avellotes de carrasca i de coscoll, Serres Poes. 59.

|| 2. Planta de la família de les ambel·líferes: *Molopospermum cicutarium* DC. (Ross., Berguedà, Núria); cast. *coscollo*, *cejuda hedionda*. És una planta herbàcia perenne, d'arrel gruixuda, carmosa, ramificada, de tronc dret i gruixut, fistulós i estriat; les fulles de verd viu per damunt i més pàl·lides per sota, peciolades; les flors blanques en umbel·la; el fruit ovoide bastant gros. (Cf. Flora Cat. iii, 105).

|| 3. Planta de la família de les umbel·líferes: *Angelica silvestris* L. (Ross., Núria, Camp de Tarr.); cast. *angélica de los bosques*. Fa les flors blanques o vermelloses; creix en els llocs humits dels prats i els boscos, és olorosa i es menja amanida com ensiam; és estomacal.

|| 4. Coscoll grèvol: arbre de la família de les ilicàcies: *Ilex aquifolium* L.; cast. *acebo*. També s'anomena *coscoll del vosc*, perquè de la segona pell del seu tronc surt la matèria emprada per a fer el vosc de caçar aucells.

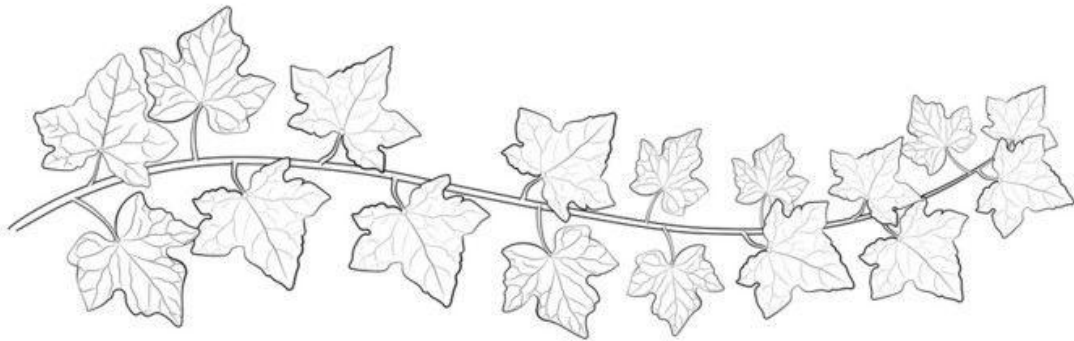
Fon.: kuskól (Ross., Conflent., Barc., Tarr.); kuskój (Gir., Eiv.); koskól (occ., val.); koskój (Mallorca).

Sinònims:— || 3, *rebol*;— || 5, *cebuda*;— || 6, *grèvol*, *boix grèvol*, *arbre de vosc*.

Intensificador:—a) Augm.: *coscollàs*.—b) Dim.: *coscollet*, *coscolliu*.—c) Pejor.: *coscollot*.

Etimologia: del llatí *cuscūliu*, mateix significat || 1.

HEURA

HEURA f.

|| **1.** Planta de la família de les araliàcies, de l'espècie *Hedera helix*, de troncs ramosos, sarmentosos i enfiladissos, fulles coriàcies persistents, llustroses, acorades amb lòbuls triangulars, flors grogues i fruit en forma de baia negra; es cria per parets i marges, estenent-se amplament; cast. *yedra*. Acorus e eura... són especialment amigues a totes junctures, Cauliach Coll., ll. vi, d. 1a, c. 1. Amagada de l'eura en la verdor, Canigó ix. Vora la tinta obscura de les fecondes eures parietàries, Alomar Columna 192.

|| **2. Heura de terra:** planta de la família de les labiades, espècie *Glechoma hederacea*, ajaguda, de fulles peciolades, reniformes i fisionades, flors en glomèruls axil·lars amb la corol·la de color violeta clar; cast. *yedra terrestre*.

|| **3. Heura campana:** planta de l'espècie *Convolvulus sepium* (Val.), més coneguda amb el nom de *corretjola blanca*.

|| **4. Heura campanilla:** planta de la família *Convolvulus arvensis*, més coneguda amb el nom de *corretjola*.

|| **5. Heura espinosa:** planta de la família de les asparagínies-esmilàcies, espècie *Smilax aspera*; cast. *zarzaparrilla*.

Fonètica: éurə (or., bal.); éwrə (Manresa, Pobla de L., Ribes, Ripoll, Granollers); éwra, éwrə (occ., val.).

Etimologia: del llatí **hēdēra**, mateix significat || 1.

CONTELL

CONTELL (**COLTELL** i variant antiga *coutell*)

a) Contell vermell, o simplement **contell**: planta iridàcia de l'espècie *Gladiolus segetum* (Mall., Men.); cast. *espadilla*. Té les fulles semblants a petites espases; la branca s'umpl de floretes rosades; es fa enmig dels sembrats, i quan està en flor és anomenada *rossinyol*.—**b) Contell groc**: planta iridàcia de l'espècie *Iris pseudacorus* (Cat.); cast. *lirio de agua*, *espadilla*, *espadaña*.

Etim.: del llatí **cultēllu**, 'ganivet'. La forma *contell* ja té el seu precedent en llatí, car l'Appendix Probi ja prescriu: «cultellum non cuntellum».

ENGLANTINA

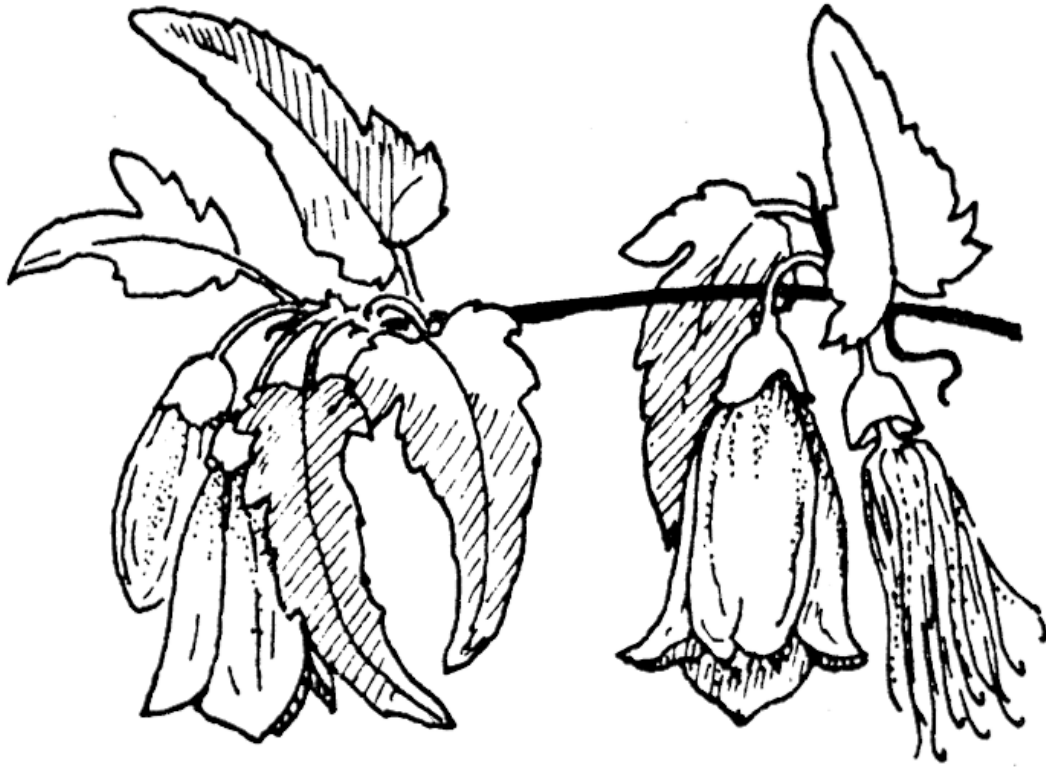
ENGLANTINA f.

Planta de la família de les jasmínies, espècie *Jasminium grandiflorum*; la flor d'aquesta planta, que és blanca per dintre i un xic envermellida per fora, és més gran, més bella i molt més aromosa que la del gessamí comú (or., occ.); cast. *jazmín real*. Com en camp de violes l'englantina, | só de totes les illes la regina, Atlàntida vii. Suaus florien les englantines, Riber Sol ix. 71. Englantina d'or: joiell que representa la flor susdita i que es dona com a premi a la millor composició de tema patriòtic en els Jocs Florals. Si guanyo l'englantina, | brillarà entre els tresors de Montserrat, Camps i F., Poes. 8.

Fonètica: ænglantíne (Barc.).

Etimologia: probablement del fr. *églantine*, que segons Wartburg és derivació d'un mot llatí **aquilentum* 'rosa silvestre' (cf. Wartburg FEW, i, 118; Meyer-Lübke REW 584).

VIDALBA

VIDALBA f.

Planta ranunculàcia de l'espècie *Clematis vitalba*, de tronc sarmentós, llenyós, enfiladís, fulles ovato-subcordiformes, flors blanques en panolla; es fa per marges, boscos i torrenteres (Conflent, Cardona, Pallars, Conca de Tremp, Bages, Anoia, Segarra, Conca de Barberà, Penedès, Tortosa, Mall.); cast. *hierba muermera*, *clemátide*. Del gessamí i vidalba darrera un cortinatge, Atlàntida ii. Amb corretjoles trenades amb flors blanques de vidauba, Bonet Coral 53.

Fonètica: biðátβe, biðáwβe (or.); biðáwβa (Pobla de S., Tortosa); biðáwβe (Tremp); viðáwβe (mall.); bidáwle (pir-or., ap. Gilliéron Atlas, c. 1505); bidáwgə (Berga, St. Vicenç dels H.).

Sinònims: *lligabosc*, *redorta*, *ridorta*, *vidiella blanca*, *manxiula*, *herba de llagues*, *bressol de Maria*, *llessamí de burro*.

Etimologia: del llatí **vīte alba**, 'vit blanca'.

MURTA

MURTA (o MURTRA) f.

|| 1. Planta mirtàcia de l'espècie *Myrtus communis*, arbust de fulles persistents, enteres, coriàcies, flors blanques, solitàries, llargament pedunculades, i baia aromàtica, negra blavosa, comestible (anomenada *murtó*); les branques i fullatge s'empren en enramades de festa; cast. *mirto*, *arrayán*. Alguns pescadors qui prenen vergues de mata de murta e altres, doc. a. 1393 (Col. Bof. xli, 82). Qui sembra ayls, no arranque murta, Jahuda Dits, c. 65. La cremen amb la fulla de murta fresca, Medic.

part. 55. En mig de un bosch de murtra tan ordenat, Alegre Transf. 144. Les dones públiques... cascuna portava en lo cap una garlanda de flors o de murta perquè fossen conegudes, Tirant, c. 42. Evitar de dir... murtra per murta, Fenollar Regles 14. De murta y baladres vestix sos barranchs, Llorente Versos 50. Tu qui cenyires de llorer y murta | doble corona, Costa Horac. 19. Aigua de murta: aigua aromàtica perquè és mesclada amb murta. *Murta florida*, *Murta tendra* i altres expressions semblants són freqüents en cançons populars com a noms amorosos donats a les fadrines belles (Mallorca). «Cara de murta florida, | vós me deis que teniu set; | vetací un guinavet, | xapau-me el cor, atrevida» (cançó pop. Manacor). «Ramellet de murta tendra, | ja pots començar a florir; | a ta mare tenc de dir, | es vespre, si em vol per gendre» (cançó pop. Mall.). **a)** L'entrada de la murta: en els pobles valencians enramen de murta els carrers durant les festes, i la vesprada de llur vigília van a collir-ne a les muntanyes els fadrins amb els carros enflocats, i en tornar al poble entren tots els carros plegats precedits de la música. Una cançó molt popularitzada diu: «L'entrà de la murta és | un carro ple de flocs, | un llaurador cantant | i un atre tirant flors».

Locució:

—**Espolsar sa murta a qualcú:** tupar-lo (Mall.).

Refrans—**a)** «*Tots tenim murta*»: vol dir que tots tenim defectes, o que a tot arreu succeeixen les mateixes coses (Mall.).—**b)** «*Murta, l'amor és fuita*» (Mall., Men.). El tema d'aquest refrany es troba en diferents cançons populars: «Has anat a sa murtera | i murta no me n'has duita; | diuen que murta, amor fuita, | i jo la tenc vertadera» (Bunyola). «Vetaquí un brot de murta | collit de la meva mà | per veure si et tornarà | aquella amor que t'ha fuita» (Manacor).

Fonètica: múrta (Tortosa, val.); murtə (bal.); murtə (or.).

Etimologia: del llatí **myrta**, mat. sign. || 1.

MAIMÓ

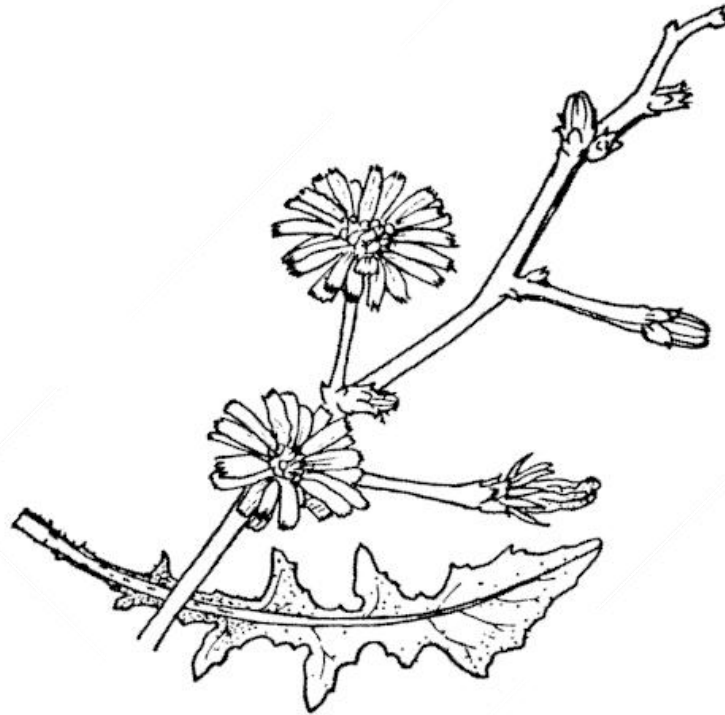
MAIMÓ *m.*

Planta de la família de les dioscoreàcies, de l'espècie *Tamus communis*, de tronc herbós i filaner que es fa des d'un fins a tres metres, fulles alternes acorades, peciolades, flors dioiques verdoses, i baia vermella en la maturitat (Mall.); cast. *nueza negra*.

Fonètica: məjmó (mall.).

Etimologia: del turc majmōn, 'mona'.

CAMA-ROJA

CAMA-ROJA f.

|| 1. Planta de la família de les urticàcies: *Parietaria officinalis* (Cat.); cast. *parietaria*.

|| 2. Planta de la família de les compostes: *Chicorium intubus* C.; cast. *achicoria silvestre*. El tronc es fa de 50 cm. a un metre, dret, flexuós, un poc aspre, ramificat; té les fulles lanceolades i molt peludes, i les flors blaves. Posats camaroga picada e bollida sobre lo pentenil, maravellosament fa pixar, Micer Johan 411. Algunes borratges e camaroges o altres erbes, Alcanyís Reg. pest. 20 Ell sopa de camarrotjas, Aguiló Poes. 158. «Es qui menja cama-roges | somia s'enamorat; | i jo que no n'he menjades, | lo mateix l'he somiat» (cançó popular de Campos). Hi ha algunes varietats d'aquesta planta: *cama-roja dolça*, que té les fulles dolces i relativament estretes; *cama-roja de perdiu*, que es fa en l'estiu, té les fulles més amples i més agres; *cama-roja de caluix*, que es fa dins la terra, és estufada i molt blanca i la millor per menjar.

|| 3. Bolet de la família dels agaricacis: *Cantharellus cibarius* (Men.); cast. *rebozuelo falso*.

|| 4. **Cama-roges espinoses** (Mall.) o **cama roja de rel** (Men.): planta de la família de les compostes: *Chondrilla juncea* L.; cast. *ajonjera*. És planta herbàcia i fa les flors grogues.

Locucions: —**Més fresc que una cama-roja**: molt fresquet, amb gran tranquil·litat i en bon estat d'esperit (Cast., Mall., Men.). L'homo venia mes fresch qu'una cama-roja, y procurá posá pau y tranquilisá aquella gent, Roq. 6.

Fonètica: kaməróʒə (or.); kaməróʒə (mall., men.).

CAMPANETA

CAMPANETA f.

Nom de diverses espècies de flors acampanades i de les plantes que les produeixen. **a)** Planta convolvulàcia: *Convolvulus tricolor* L. (Gir.); cast. *campanilla*. També s'anomenen campanetes altres espècies del gènere *Convolvulus* (*C. sepium*, *C. purpureus*, *C. soldanella*, *C. arvensis*).—**b)** Planta campanulàcia: *Campanula persicifolia* L. (or.); cast. *campánula*.—**c)** Planta de la família de les compostes: *Inula Helenium* L. (Ponts); cast. *ala*.—**d)** pl. Planta de la família de les malvàcies: *Abutilon Avicennae* Gärtn. (Cat.); cast. *abutilón*, *malvavisco de la India*.—**e)** Planta de l'espècie *Calystegia sepium* (Garrotxa). Al Rosselló en diuen *campaneta de la Mare de Déu*.—**f)** **Campaneta de mar**: planta de l'espècie *Calystegia soldanella*.—**g)** **Campaneta de jardí**: planta de l'espècie *Ipomoea, purpurea*.—**h)** **Campaneta doble**: planta de l'espècie *Aquilegia vulgaris*.—**i)** **Campaneta gran**: planta de l'espècie *Pharbitis Learii* (cf. Masclans Pl. 70-71).—**j)** **Campaneta gran**: planta campanulàcia: *Campanula speciosa* (Vayreda Flór.).

RAVENISSA

RAVENISSA f.

|| 1. Planta crucífera de l'espècie *Raphanus raphanistrum*, d'arrel dura, fulles superiors ovades o lanceolades, flors blanques o groguenques amb venes grogues o violades, siliqües primes més llargues que els pedicels; es fa per camps de conreu (pir-or., or., val., bal.); cast. *rabanillo*. Entre blets mústics i ravenisses seques, Ruyra Parada 76. S'anomena més especialment *ravenissa blanca*.

|| 2. Planta crucífera de l'espècie *Bunias erucago* (La Cellera, ap. Masclans Pl. 185); cast. *oreja rota* (Flora Cat i, 166).

|| **3. Ravenissa blanca:** **a)** Planta crucífera de l'espècie *Diplotaxis eruroides*, de tronc dret, ramós, fulles inferiors lirades i en rosetó, les superiors sentades, flors blanques en raïm corimbós i sèpals moradencs, i fruit siliqua; es fa per moltes terres de conreu (Vallès, Barc., Penedès, Camp de Tarr., Mall., Men.). **b)** La planta *Raphanus raphanistrum* (descrita en el || 1).

|| **4. Ravenissa groga:** **a)** Planta crucífera de l'espècie *Sinapis arvensis*, de tronc dret i branques divergents, fulles inferiors lirades i les superiors sentades, ovades o oblongues, flors grogues en raïms terminals, siliques amb tres nervis prominents (La Selva, Vallès, Mall., Men.).—**b)** Planta crucífera de l'espècie *Erucastrum obtusangulum*, d'arrel forta, tronc dret, fulles pinnatisectes, flor de groc viu sense bràctees, de sèpals molt oberts, i siliques redreçades sobre el pedicel; es fa per terres de conreu i vores de camins.—**c)** Planta crucífera de l'espècie *Rapistrum rugosum*, de tronc molt brancat, pelós, fulles inferiors peciolades lirato-pinnatipartides i les superiors sentades, oblongues o lanceolades, flors petites, grogues, i silícula articulada, indehiscent, amb l'article superior arrugat (Barc., Men.).—**d)** Planta crucífera de l'espècie *Hirschfeldia incana*, de fulles peciolades, les inferiors lirato-pinnatífides, les superiors linears enteres, flors petites, grogues, i siliqua dehiscent, cilíndrica (Maresme, Men.).—**e)** Planta crucífera de l'espècie *Sisymbrium irio* (Tarr.).

|| **5. Ravenisses dolces:** planta ciperàcia de l'espècie *Cyperus esculentus*, de tubèrculs comestibles dolcencs (anomenats *xufletes*), fulles nombroses, linears (Mall.); cast. chufa.

Variant formal (dialectal): raveníssia.

Fonètic: rəβənísə (or.); rəvənísə (Camp de Tarr., mall., men.); raβanísə (val.); raβanísie (LI.); raβanísia (Freginals, Val.).

Etimologia: derivat de *rave*, o potser procedent d'una forma ja existent en llatí vulgar, ***raphanicia**, 'semblant al rave'.

RAVENISSA

BRUC *m.*

|| **1.** Planta de la família de les ericàcies: *Erica arborea* L.; cast. *brezo blanco*, *albarizo*. Es un arbust que es fa de dos a tres metres d'altària, amb les branques tomentoses, fulles ternades o tomentades, molt petites, lluentes; les flors petites, blanques amb cert to rosenc, d'olor suau, disposades en panolla piramidal. La rel s'empra per fer pipes, el brancam per fer graneres, i tota la planta per combustible. També s'anomena *bruc mascle*, *bruc de soques*, *bruc de bou* i *bruc de pipes* Miler d'anaps de bruch, Leuda Coll. 1249. Ensès com bruch sech pres del foch, Lleonart de Sors (Cançon. Univ. 95).

|| **2. Bruc d'escombra**, o *bruc femella*, o *bruc xipell*, o *bruc bord*: planta de la família de les ericàcies: *Erica scoparia* L.; cast. *brezo de escobas*. Se fa alta d'un metre o més; és molt ramosa; té les fulles molt semblants a les del bruc mascle, i les flors són molt petites, verdoses o groguenques, reunides en raïms paucífors.

|| **3.** Planta de la família de les ericàcies: *Erica multiflora* L. (Cat.); cast. *bruguera*. També es diu *bruc d'hivern* i *bruc vermell*. Es molt semblant a les espècies anteriors.

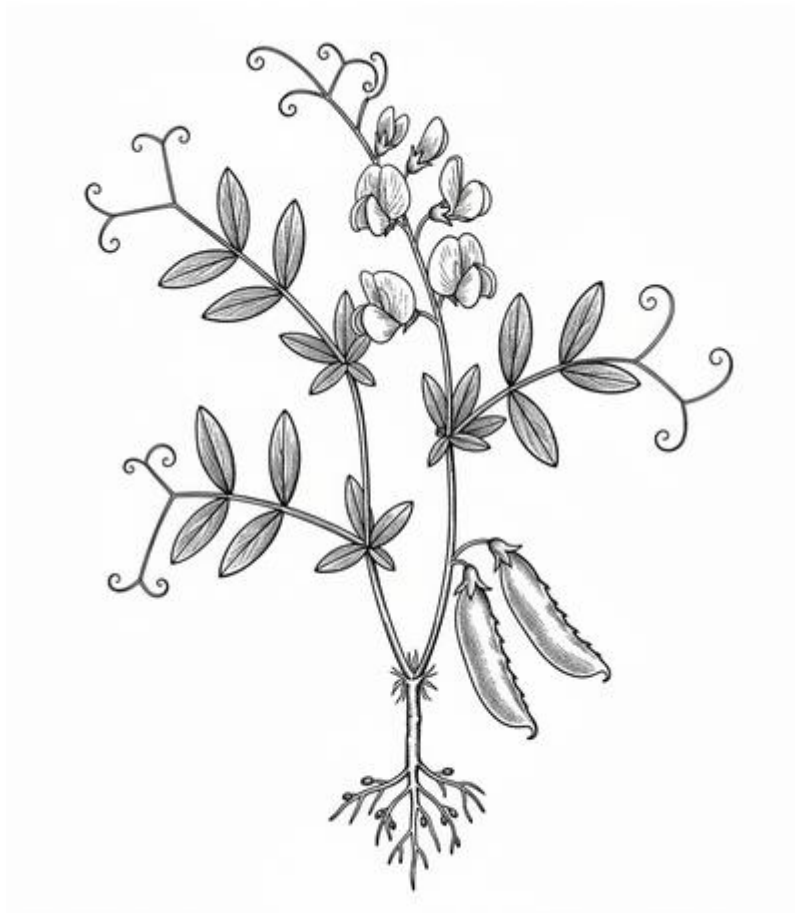
Locucions—**a)** *Esser més sec que un bruc*: esser excessivament sec (Men.).—**b)** *No tenir suc ni bruc*: no tenir substància, no esser atractiu (Empordà, Vallès, Barc.). Converses sense such ni bruch que solen tenir per passatemp, Vilanova Obres, ix, 33.—**c)** *Poder-se embolicar amb una fulla de bruc*: esser molt petita o insignificant una cosa, o considerar-se perduda (Empordà, Vallès, Barc.). «Tu et creus que ell m'ha explicat moltes coses, i a fe que tot lo que m'ha dit se pot embolicar amb una fulla de bruc» (Pineda). «Aquest deute no el cobraràs; ja el pots embolicar amb una fulla de bruc» (Empordà).

Refrany: —«Terra de bruc, terra de poc suc» (Ross.).

Fonètica: brúk (pir-or., or., occ., val., bal.); brúc (Palma, Manacor, Felanitx, Pollença).

Etimologia: del gal·lic *brūcu, mateix significat.

GUIXÓ

GUIXÓ *m.*

|| **1.** Llegum de la planta *Lathyrus cicera*, semblant a la guixa, però més petit (Conca de Tremp, Segarra, Camp de Tarr.); cast. *garbanzo gitano*.

|| **2.** Planta lleguminosa de l'espècie *Dolichos melanophthalmos*, i el llegum que fa (Men.); cast. *judía de careta*.

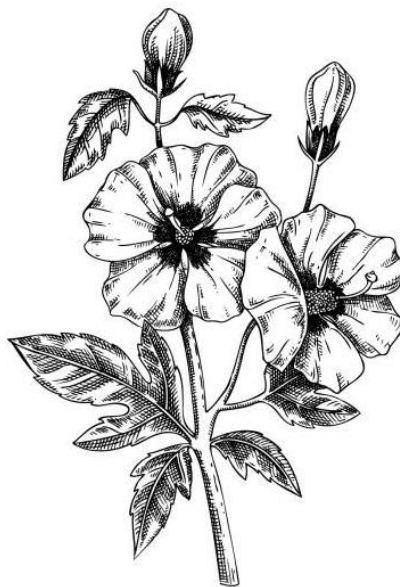
|| **3.** Guixó bord: planta de l'espècie *Glaucium luteum* (Men.); cast. *adormidera marítima*.

Fonètica: gijó (or., occ., bal.).

Intensificadors:—a) Augm.: *guixonàs*, *guixonarro*.—b) Dim.: *guixonet*, *guixonetxo*, *guixonel·lo*, *guixoneu*, *guixonoi*.—c) Pejor.: *guixonot*.

Etimologia: derivat diminutiu de *guixa*.

VAUMA

VAUMA (variant dialectal mallorquina de **MALVA**) f.

|| **1.** Planta de diferents espècies del gènere *Malva*, i principalment la *Malva silvestris*, de tronc ramós i quasi recte, fulles acorades, peludes, de cinc a set lòbuls obtusos i dentats, i de flors blavenques, morades o vermelles; cast. *malva*. Uns paraments de seda tots brodats de fulles de malues, Curial, i, 32. Trobí violes | en lo meu hort | ... | doncell ab malva, Spill 2293. Brava ortiga, virtut tens qui salva, així com la malva que és tota bondat, Salvà Ret. 95. Aquesta espècie s'anomena també *malva de cementiri* i *malva major*. Altres espècies semblants són la *Malva parviflora*, amb les flors amb pètals blancs o blavosos i un poc escotats, i la *Malva minoricensis*, abundant a Menorca, amb les flors rosades amb venes ramificades.

|| **2. Malva de fulla petita** o **M. de fulla rodona**: és l'espècie *Malva rotundifolia*, que té les fulles més petites i rodonesques i les flors blanques o liloses.

|| **3. Malva doble** o **M. donzella** o **M. de jardí** o **M. de la reina** o **M. reial** o **M. loca** o **M. vera**: malvàcia de l'espècie *Althaea rosea*, de fulles peciolades, flors rosades o purpurines molt grans, axil·lars, solitàries i curtament pedunculades; cast. *malvarrosa*.

|| **4. Malva d'arbre** o **M. gran**: malvàcia de l'espècie *Lavatera arborea*, de tronc subllenyós, fulles peciolades i flors violàcies; cast. *malva arbórea*.

|| **5. Malva d'olor**: geraniàcia de l'espècie *Geranium capitatum*; cast. *malva de olor*.

Fonètica: mátβe (pir-or., or.); mátvə (Camp de Tarr.); mátβe (Sort, Tremp, Urgell, Ll., Gandesa, Falset); mátβa (Andorra, Esterri, Val.); mátva (Cast., Al.); máwvə (Men.); váwmə (Mall.).

Locucions—**a**) **Sola malva**: sola i verna, completament sola (Besalú). «Estava tota sola malva; no tenia pas consol de ningú».—**b**) **Fer malves**: esser mort. De sogres... n'he tingut dues; la que és a fer malves, ja't dich que era endiastrada, Conrad Roure (Catalana, i, 480).—**c**) Anar a fer malves: morir-se.

Etimologia: del llatí **malva**, mat. sign. || 1.

POLL

POLL

m.

|| 1. Arbre de la família de les salicínies, espècie *Populus nigra*: és molt alt, de soca dreta, branques esteses, fulles molt peciolades, llises, més llargues que amples, ovades i aprimades en la punta; es fa per les vores de rius i torrents i per prats humits; cast. *chopo*, *álamo negro*. Per un tros de fust de poil [sic], doc. a. 1309 (BSAL, viii, 269). Una post gran de poll, doc. a. 1426 (Vegueria de la Vall de Ribes, 121). Fet e obrat de fust d'àlber o de poll, doc. a. 1438 (BSAL, xi, 27). La pica ha l'aigua gebrada | sota el poll tremoladís, Ramis Clar. 114. També es diu *poll negre* i *poll bordissot* (La Selva, ap. Masclans Pl. 179).

|| **2. Poll blanc o Poll àlber:** arbre de la família de les salicínies, espècie *Populus alba* (Mall.); cast. *álamo blanco*. (V. àlber). Pins vers, polls-albes... l'enrevolten, Pons Llar 23.

|| **3. Poll gavatx:** arbre de la família de les salicínies, espècie *Populus pyramidalis*; és molt alt, de rama en forma de piràmide, branques dretes i molt acostades al tronc, fulles tan amples com llargues, apuntades i un poc asserrades; cast. *álamo ciprés*.

|| **4. Poll carolí:** arbre de l'espècie *Populus carolinensis*.

|| **5. Poll del Canadà:** arbre de l'espècie *Populus canadensis* (Masclans Pl.).

Fon.: póλ (or., occ., bal.).

Variant ortogràfica antiga: *poy* (doc. a. 1437, ap. BABL, xi, 155; Cauliach Coll., ll. vii, d. 1a, c. 8).

Locucions: —**a) Esser una fulla de poll:** esser una persona molt mudable o inconstant.—**b) Tremolar com una fulla de poll:** tremolar intensament (Mall.). Quin fret!... Jo som per assí en aquestes hores, tremolant com una fulla de poll, Alcover Cont. 11.

Sinònims:— || 1, *àlber negre, pollancre*;— || 2, *àlber*;— || 3, *àlber gavatx, pollanc gavatx, xop*;— || 4, *carolí, carolina, polla carolína*;— || 5, *carolina*

Etimologia: del llatí **pōpŭlu**, mateix significat || 1, 2.